

Мамчур Євген,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов  
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

## **Мотивація як важливий чинник формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови**

Стаття присвячена одній із важливих умов формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя, пов'язаної з мотиваційною сферою особистості. Проаналізовано різні погляди вчених щодо поняття «мотив», види мотивів (пізнавальні, соціальні), їх вияви під час навчально-виховної діяльності. Доведено, що систематична позитивна мотивація визначає орієнтованість особистості на гуманізацію та гуманітаризацію в суспільстві, пріоритет загальнолюдських цінностей, їх безпосередній вплив на рівень професійної підготовки.

**Ключові слова:** мотив, мотиваційна сфера особистості, майбутній учитель-словесник, професійна підготовка, формування професійно-ціннісних орієнтацій.

**Abstract** The article is devoted to one of the important conditions for forming the future teacher's professional-value orientations related to the motivational sphere of personality. Different views of scientists on the concept of "motive", types of motives (cognitive, social), their manifestations during educational activities are analyzed. It is proved that systematic positive motivation determines the orientation of the person on humanization and humanitarization in society, the priority of universal values, their direct influence on the level of vocational training.

**Key words:** motive, motivational sphere of personality, philologist, vocational training, formation of professional and value orientations.

**Мета:** обґрунтувати різні погляди вчених щодо поняття «мотив»; довести, що систематична позитивна мотивація визначає орієнтованість

особистості на гуманізацію та гуманітаризацію, пріоритет загальнолюдських цінностей.

**Постановка проблеми в загальному вигляді.** Початок третього тисячоліття висуває нові вимоги до підготовки вчителя іноземної мови, що є не панацеєю, а єдиним шляхом входження України в європейський та світовий цивілізований простір. Учитель сьогодні повинен мати належну академічну підготовку, вміти працювати інноваційно, бути здатним до формування в учнів духовних та морально-етичних цінностей, виховання культури спілкування, шанобливого ставлення насамперед до рідного українського слова і до мови іншого народу.

Тому на часі, коли суспільство апелює до вселюдських цінностей, важливим завданням перед сучасною освітою постає проблема формування ціннісних орієнтацій конкретної людини – учня, студента, майбутнього вчителя [12, с. 252].

На важливості формування ціннісних орієнтацій сучасного українського суспільства наголошують чинні державні документи (Конституція України, Закон України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концепція національно-патріотичного виховання молоді та Концепція гуманітаризації вищої освіти), у яких наскрізною є ідея формування національних і загальнолюдських цінностей як пріоритетного напрямку державної політики щодо розвитку освіти.

Орієнтація державних документів на модернізацію сучасної вищої освіти передбачає якісні зміни у системі формування чітких орієнтирів щодо матеріальних та духовних цінностей, які безпосередньо мають вплив на рівень професійної підготовки.

Вчені наголошують, що саме студентські роки є важливими у формуванні ціннісних орієнтацій, саме вони на ґрунті цінностей утворюють вісь свідомості людини, яка визначає рівень сталості та послідовності її дій і вчинків, спрямованості потреб та інтересів. Ціннісні орієнтації особистості

дозволяють відрізнити позитивне від негативного як у її внутрішньому, так і зовнішньому світі, тобто є основою вирішення проблеми вибору. Зокрема, І. Бех пов'язує формування ціннісних орієнтацій з мотиваційною сферою і вважає, що в основу виховання особистості має бути покладена «Я – мотивація», тобто ядро особистості. Лише в результаті такого виховання можуть виникнути стійкі самооцінні морально-духовні орієнтації особистості [1, с. 12].

У становленні такого вчителя нової генерації, формуванні його ціннісних орієнтацій вирішальну роль відіграє вищий заклад освіти, професорсько-викладацький склад, навчально-виховний процес, якщо для цього створено належні педагогічні умови. Безперечно, що ефективність педагогічного процесу безпосередньо залежить від створення відповідних умов його перебігу.

**Аналіз досліджень і публікацій.** У контексті наукової розвідки особливо корисним став аналіз праць учених (А. Алексюк, В. Андреева, І. Ареф'єва, О. Гаврилюк, П. Гальперіна, І. Зимньої, І. Карпова, О. Леонтьєва, С. Карпенчук та ін.), у яких йдеться про організаційно-педагогічні, соціально-педагогічні та психолого-педагогічні умови. Учені розглядають педагогічні умови формування і розвитку особистості (як педагога, так і суб'єкта, котрий сам навчається), організації, активізації та модернізації предметної підготовки тощо. Така багатозначність формулювань учених свідчить про поліфункціональність даного поняття.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Основним завданням у вдосконаленні професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови засобами дисциплін соціально-гуманітарного циклу, які є стрижневими у процесі засвоєння знань, формуванні професійно-ціннісних орієнтацій і виробленні необхідних компетентностей та особистісних якостей. Ми розглядаємо педагогічні умови як комплекс обставин, науково обґрунтовану систему організації навчально-виховного процесу, створених у межах освітньо-комунікативного середовища ВЗО, що сприятимуть ефективному та

результативному формуванню професійно-ціннісних орієнтацій (переконань, поглядів, позицій, почуттів, накопиченню досвіду, стимулюванню пізнавальної активності, професійному самостановленню і саморозвитку) майбутніх учителів іноземної мови.

*Систематична позитивна мотивація студентів до формування професійно-ціннісних орієнтацій* – визначає орієнтованість на гуманізацію та гуманітаризацію, пріоритет загальнолюдських цінностей. У педагогічній науці проблема формування мотиваційної сфери особистості сучасного студента актуальна і є предметом пильної уваги філософів, починаючи із часів давньогрецької філософії й закінчуючи сучасністю (Аристотель, М. Бердяєв, Р. Декарт, І. Кант, М. Монтень, Платон та ін.), психологів і педагогів (З. Фрейд, К. Левін, П. Анохін, Л. Божович, Л. Виготський, К. Корнілов, К. Мадлен, А. Маслоу, В. Мерлін, М. Пирогов, П. Якобсон та ін.).

Найважливішою складовою мотиваційної сфери людини є мотив. На основі аналізу наукових джерел виявлено, що поняття «мотив» трактується неоднозначно. Це обумовлено тією обставиною, що означене поняття розробляється різними авторами незалежно один від одного, у різних проблемних контекстах, а також перевагою емпіричних досліджень над теоретичними. Так, С. Рубінштейн у поняття «мотив» вніс дії афективної зарядки [10]. На думку А. Леонтьєва, мотив – це той предмет, що відповідає актуальній потребі, тобто виступаючи як засіб її задоволення, організує й певним чином направляє поведження [7]. За твердженням В. Мерліна, термін «мотив» характеризує як вузьке, часткове, мінливе відношення людини до певних предметів і явищ зовнішнього світу. Мотив – це те, що безпосередньо спонукає людину до дії, він спрямований на задоволення її життєвих потреб [9]. Учені (А. Маркова, Т. Матіс, А. Орлов та ін.) зазначають, що мотив – це реальне спонукання, яке змушує людину діяти в певній життєвій ситуації, за певних умов [8]. Зважаючи на вище визначене, можна констатувати, що не

маючи мотивів, не можна зрозуміти, чому людина прагне саме до цієї, а не до іншої мети, отже, не можна зрозуміти справжній сенс її діяльності.

У науковій літературі розрізняють різні види мотивів. Частково їх можна звести до двох великих груп: екстринсивні (зовнішні) та інтринсивні (внутрішні, процесуальні). Характеризуючи ці дві групи, вчені (С. Занюк, Л. Копець, А. Маркова, М. Мютюгіна, П. Якобсон та ін..) переконливо зауважують, що саме внутрішні мотиви безпосередньо пов'язані з процесом навчальної діяльності. Так, за ствердженням С. Занюка, «внутрішньою (процесуальною) мотивацією називають зумовленість поведінки факторами, безпосередньо не пов'язаними з впливом середовища й фізіологічними потребами організму. Процесуально-мотивована поведінка здійснюється заради себе самої, вона супроводжується почуттям радості, задоволенням від власної справи» [5, с. 98–99]. За визначенням П. Якобсона, при сформованості такої позитивної мотивації студентом рухає «потреба в знаннях, інтерес, прагнення пізнавати нове. Людина, що навчається, задоволення отримує від приросту своїх знань при засвоєнні нового матеріалу [13, с. 267]». Такий мотив називають функціональним, коли емоційне задоволення приносить сам процес діяльності. Слід зазначити, що у психолого-педагогічних працях до процесуальних, зокрема, відносять пізнавальні мотиви, мотивацію досягнень, потребу в самоактуалізації, мотив творчого досягнення.

Актуальною є позиція А. Маркової, котра виділяє пізнавальні й соціальні мотиви. Пізнавальні мотиви вчена поділяє на три групи: 1) широкі пізнавальні мотиви, які полягають в орієнтації на оволодіння новими знаннями; 2) навчально-пізнавальні мотиви, спрямовані на засвоєння способів здобуття знань: інтерес до пройомів їх самостійного набуття. До методів наукового пізнання, до способів саморегуляції навчальної діяльності. раціональної організації власної навчальної праці; 3) мотиви самоосвіти, що виражаються у спрямованості на самостійне вдосконалення способів здобуття знань [8, с. 10–11]. Як бачимо теорія А. Маркової щодо трактування

сутності визначення видів мотивів заслуговує на увагу і дозволяє сфокусувати вияв мотивів у навчальному процесі (таблиця). Означені види, рівні мотивів і їх вияви під час навчально-виховної діяльності дають змогу спроектувати їх у цілеспрямований процес формування професійно ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови.

*Таблиця*

### **Види навчальних мотивів (За А. Марковою)**

<b>Види мотивів</b>	<b>Рівні мотивів</b>	<b>Вияви мотивів у навчальному процесі</b>
Пізнавальні	Широкі пізнавальні мотиви	У вирішенні проблемних задач, зверненнях до викладача за додатковими відомостями
	Навчально-пізнавальні	У самостійних пізнавальних діях щодо пошуку рішення, у запитаннях, що ставляться викладачеві з приводу різних шляхів і способів навчально-пізнавальної, дослідницької, креативної діяльності
	Мотиви самоосвіти	У зверненнях до викладача з пропозиціями раціональної організації навчального процесу, самоорганізації аудиторної й позааудиторної роботи, реальних діях, спрямованих на самоосвіту і самовдосконалення, розвиток акмеособистості
Соціальні	Широкі соціальні мотиви	У вчинках, що свідчать про розуміння студентом свого обов'язку і відповідальності
	Позиційні мотиви	У прагненні до контактів з однокурсниками, отриманні від них

		позитивних характеристик й оцінок, в ініціативі та допомозі товаришам
	Мотиви соціальної співпраці	У прагненні до колективної роботи і до усвідомлення раціональних способів її здійснення

В аспекті нашого дослідження ми виходимо з того, що оскільки навчання – це окремий вид діяльності, то і навчальна мотивація є окремим видом мотивації особистості. У зв'язку з цим ключовим стає поняття особистості, а пріоритетними у навчально-виховному процесі під час викладання соціально-гуманітарних дисциплін – відібраний зміст і завдання, пов'язані з емоційно-мотиваційним компонентом формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови, їх готовності до неперервної самоосвіти, особистісного професійного самовизначення й самовдосконалення, яке багато в чому залежить від знання мотиваційних схильностей до професії. Саме це виділяв Л. Виготський, коли писав, що думка народжується не з іншої думки, а з мотивуючої сфери свідомості, яка охоплює наші прагнення і потреби, наші інтереси і потяги, наші ефекти й емоції [2]. В організації навчально-виховного процесу під час підготовки майбутнього вчителя іноземної мови важливу роль відіграє мотивація як рушійна сила поведінки людини: її спрямованість, характер, емоції, здібності, діяльність і цінності. При вивченні соціально-гуманітарних дисциплін студент укладає особистісний зміст, що породжує у нього неоднакове ставлення і різну мотивацію до об'єкта, який є метою пізнання і відбору ціннісних орієнтацій. Як слушно переконує І. Зимня, саме мотив «визначає формування основної схеми висловлювання і запускає в роботу операції з вибору і поєднання лексичної одиниці, є пусковим механізмом будь-якої діяльності людини: праці, спілкування і пізнання» [6, с. 83].

Мотивація – це сукупність складних, багаторівневих неоднорідних спонукань, що зумовлюють той чи інший вчинок, рішення, позицію, дію. Вивчення особистісної мотивації включає в себе потреби, мотиви, інтереси,

ідеали прагнення, настановлення, емоції, норми, цінності. Мотивація у навчально-педагогічному процесі – це система природних, соціальних і особистісних чинників, що спонукають до виконання вимог і рекомендацій викладача, активне включення у процес навчання, до зусиль, необхідних для подолання труднощів, реалізації власних здібностей, особистісного самовизначення, вибору життєво-суспільної цінності та громадянської позиції, визначення шляхів самовдосконалення і саморозвитку. І цінності при цьому виступають основою формування і розвитку професійно-ціннісних орієнтацій студента, мотивують діяльність і поведінку, усвідомлення ним загальнолюдських ідеалів та цінностей педагогічної діяльності.

Безсумнівно, що створення позитивної мотивації у студентів, майбутніх учителів іноземної мови, до професійної діяльності – це процес особистісно орієнтований, спрямований на мотиваційну сферу поведінки молодшої людини, проникненням у внутрішній план її дій.

За висновками Н. Волкової, особистість характеризується, як «соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин» [3, с. 37]. Отже, сформованість особистості вчителя іноземної мови є результатом функціонування в умовах педагогічної діяльності, яка визначає його загальну спрямованість, мотивацію, цілі, завдання, особливості фахової діяльності. Важливу роль відіграють професійно-ціннісні орієнтації майбутнього фахівця, а саме: суспільна значущість та престижність праці вчителя, її творчий характер, широке коло спілкування, любов до дітей, постійна необхідність у самоосвіті. В умовах ринкової економіки, жорсткої конкуренції і необхідності боротися за своє місце в житті, прагматизм допомагає майбутньому вчителю усвідомити цінність та унікальність себе і власного життя, зрозуміти, що будь-які зусилля людини повинні мати прагматичний характер, тобто вона має чітко усвідомити об'єктивну реальність, розуміти цінність освіти, визначати перспективи своєї діяльності в сучасному інформаційному просторі, розвивати свій творчий потенціал. У



життєвому самовизначенні людина вибудовує певну систему смислів, смислове поле або внутрішній смисловий простір. Два процеси – осмислення (наділення цінностей сутністю) та усвідомлення (формування сутностей у цінності) – поєднуючись, утворюють простір суб'єктивності людини.

Забезпечення систематичної позитивної мотивації у студентів до формування професійно-ціннісних орієнтацій є умовою, що спрямовується на емоційно-мотиваційний компонент формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя іноземної мови. З'ясовуючи мотивацію як результат тих впливів, які отримує студент із родинної та соціальної сфер, а також своє ставлення до впливів, пов'язаних з особливостями життєвих переконань, прагнень та інтересів студента. П. Якобсон визначає три типи мотивації: негативна мотивація; мотивація, пов'язана з мотивами, що знаходяться поза навчальною діяльністю, але які мають позитивний характер; мотивація, безпосередньо пов'язана з самим процесом навчальної діяльності [13]. Проблема формування мотиваційної сфери особистості сучасного студента є актуальною в педагогічній науці, оскільки вимагає реального пізнання закономірностей людини і розкриття її внутрішніх мотиваційних тенденцій до певної дії.

Створення педагогічних умов для розвитку потреб, мотивів та мети навчальної діяльності є ознакою психологічно обґрунтованого управління пізнавальної діяльності студентів. У практиці застосовуються різноманітні способи діагностування мотивів навчання – анкети, спостереження за студентами, співбесіди та ін. Як наука, так і практика засвідчують, що студенти схильні до самопізнання, самоаналізу та самовдосконалення, тому в них доцільно розвивати інтелектуальну саморегуляцію, усвідомлене управління своїми діями, системою суспільних цінностей, функціональними станами. Без професійного втручання педагога-викладача ці явища розвиваються стихійно, що суперечить управлінським функціям дидактичного процесу. У зв'язку з цим навчальна діяльність студентів організовується таким чином, щоб вони виконували вмотивовані дії з

навчальним матеріалом для вирішення фахово орієнтованих комунікативних завдань, співвіднесених з ієрархією особистісних цінностей, спрямованих на досягнення життєдіяльнісних цілей та намірів згідно з вимогами до професії майбутнього вчителя.

Важливу роль у процесі мотивації відіграє пізнавальний інтерес, який є однією з головних умов ефективності навчання та його організаційних форм. Вчені (В. Галузьяк, М. Сметанський, В. Шахов) переконливо виділяють такі педагогічні умови успішного формування пізнавального інтересу: залучення студентів до самостійного пошуку і набуття нових знань; різноманітна навчально-виховна діяльність; яскравість та емоційність навчального матеріалу, створення творчої взаємодії учасників для обговорення певної цінності; інтерес до навчальної діяльності студентів має підкріплюватись постійними перевітками й оцінюваннями [4, с. 108].

Значну роль у формуванні професійно-ціннісних орієнтацій вчителя іноземної мови відіграє позааудиторна робота кафедр, що забезпечують викладання соціально-гуманітарних дисциплін. Проведення диспутів, дискусій, вікторин, конкурсів, комунікативно-професійних тренінгів зближує суб'єктів організованого заходу, дає можливість краще познайомитися зі студентами, виявити їх нахили та інтереси до професійних цінностей.

У процесі формування професійно-ціннісних орієнтацій важливим чинником вважаємо соціально-культурну діяльність, яка організовується і проводиться у ВЗО. Лекції, науково-практичні конференції, семінари, круглі столи, творчі зустрічі з вітчизняними діячами науки, культури і мистецтва, зустрічі з випускниками педагогічних університетів, екскурсії, організовані та проведені із залученням студентів, у процесі яких студенти підвищують не лише свій професійний потенціал, але досягають певного професійно-культурного рівня, більш активного входження в полікультурне життя як свого, так і інших народів. Такий вид діяльності, на нашу думку, є важливим напрямом у розвитку особистості студента, формуванні його професійно-ціннісних орієнтацій.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Зазначимо, що соціально-культурні потреби, духовний світ студента, його життєві інтереси, цінності, мотиви – це підґрунтя, яке визначає безпосереднє осмислення дійсності, професійну спрямованість вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу з метою формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови. Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо у визначенні ціннісно-сміслової спрямованості змісту дисциплін соціально-гуманітарного циклу та використанні активних та інтерактивних форм і методів навчання.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. *Бех І. Д.* Цінності як ядро особистості. *Цінності освіти і виховання*: наук.-метод. зб. / [за заг. ред. О. В. Сухомлинської]. Київ, 1997. С. 8–12.
2. *Выготский Л. С.* Психология развития человека. Москва: Смысл: ЭКСМО, 2005. 1136 с.
3. *Волкова Н. П.* Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика: моногр. Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2005. 304 с.
4. *Галузяк В. М., Сметанський В. М., Шахов В. І.* Педагогіка: навч. посіб. 3-тє вид., випр. і допов. Вінниця: Держ. картографічна фабрика, 2006. 400 с.
5. *Занюк С. С.* Психологія мотивації: навч. посіб. Київ: Либідь, 2002. 304 с.
6. *Зимняя Н. А.* Педагогическая психология. Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. 480 с.
7. *Леонтьев В. Г.* Психологические механизмы мотивации. Новосибирск: НГПИ, 1992. 216 с.
8. *Маркова А. К., Матис Т. А., Орлов А. Б.* Формирование мотивации учения: кн. для учителя. Москва: Просвещение, 1990. 192 с.

9. *Мерлин В. С.* Психология индивидуальности / под ред. Е. А. Климова. Москва: Ин-тут практической психологии; Воронеж: МОДЭК, 1996. 448 с.
10. *Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии. Санкт-Петербург: Питер, 1999. 720 с.
11. *Ручка А. А.* Социальные ценности и нормы: (некоторые теоретические и прикладные вопросы социологического анализа). Київ: Наук. думка, 1976. 152 с.
12. *Соколова І. В.* Аксіологічні доміанти професійної підготовки майбутнього вчителя / І. В. Соколова // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2012. – № 4. – с. 251–260.
13. *Якобсон П.М.* Психологические проблемы мотивации поведения человека. Москва: Просвещение, 1969. 317 с.

#### REFERENCES

1. *Bekh I.D.* Values as the core of the individual. *Values of education and upbringing: scientific method. sat.* / [for title ed. O.V. Sukhomlinska]. Kyiv, 1997. pp. 8-12.
2. *Vygotsky L.S.* Psychology of human development. Moscow: The Meaning: EXMO, 2005. 1136 p.
3. *Volkova N.P.* Professional-pedagogical communication: theory, technology, practice: monogr. Dnepropetrovsk: publishing house DNU, 2005. 304 p.
4. *Galuziyak V.M., Smetanskiy V.M., Shakhov V.I.* Pedagogy: teach. tool. 3rd ed., Ex. and add. Vinnytsia: The state. mapping factory, 2006. 400 p.
5. *Zanyuk S.S.* Psychology of motivation: teaching tool. Kyiv: Lybid, 2002. 304 p.
6. *Zimnyaya N.A.* Educational psychology. Rostov-on-Don: Phoenix, 1997. 480 p.

7. *Leont'ev V.G.* Psychological mechanisms of motivation. Novosibirsk: NGPI, 1992. 216 p.
8. *Markova A.K., Matis T.A., Orlov A.B.* Formation of teaching motivation: book for the teacher. Moscow: Enlightenment, 1990. 192 p.
9. *Merlin V.S.* Psychology of personality / ed. E.A. Klimova. Moscow: Institute of practical psychology; Voronezh: MODEK, 1996. 448 p.
10. *Rubinstein S.L.* Fundamentals of General Psychology. St. Petersburg: Peter, 1999. 720 p.
11. *Ruchka A.A.* Social values and norms: (some theoretical and applied questions of sociological analysis). Kyiv: Scientific opinion, 1976. 152 p.
12. *Sokolova I. V.* Axiological dominants of future teachers' professional training / I. V. Sokolova // Proceedings of Berdyansk State Pedagogical University (Pedagogical Sciences). - Berdyansk: BSPU, 2012. - №4. - 251-260 p.
13. *Jacobson P.M.* Psychological problems of motivation of human behavior. Moscow: Enlightenment, 1969. 317 p.